

Odilon-Gbènoukpo SINGBO, *Teološko-bioetičko vrjednovanje transhumanističke antropologije*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost – Hrvatsko katoličko sveučilište, 2021., 404 str.

Knjiga *Teološko-bioetičko vrjednovanje transhumanističke antropologije* autora Odilona-Gbènoukpoa Singboa nastala je kao rezultat njegova znanstveno-istraživačkog rada tijekom doktorskog studija. Doktorat, koji nosi isti naslov, obranjen je na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2019. godine. Autor promišlja o problematici tehnokracije, transhumanizma i suvremene antropologije, koju sagledava kao vjernik, ali nastavljaajući se i na znanstvenike i mislioce koji su se kroz povijest bavili ili se još bave problematikom transhumanizma. Naime, u današnje vrijeme tehnika je postala nezaobilazan dio života svakog pojedinca i potrebno je prema njoj zauzeti argumentiran i za bitak čovjeka prihvatljiv stav. Ova knjiga je prvo sustavno istraživanje te problematike na ovim područjima i njome se želi na sve veću atomizaciju i partikularizaciju čovjeka ponukanu tehnokracijskim pogledom na stvarnost odgovoriti obilježavanjem čovjeka kao nečeg, odnosno nekog, cjelovitog, sebe-nadilazećeg i pozvanog na nadu i vječni cilj.

Knjiga se sastoji od Predgovora, Riječi zahvale, Uvoda, četiriju poglavlja: *Glavna dostignuća u znanstveno-konvergentnim tehnikama*, *Nosive ideje i obilježja transhumanističke antropologije*, *Filozofsko-etička pozadina transhumanističke antropologije* i *Transhumanistička antropologija u svjetlu koncilske i post-koncilske antropologije* (4). Na kraju knjige nalaze se: Zaključak, Bibliografija, Popis kartica, Zaključci na engleskom i francuskom jeziku, Bilješka o autoru te Kazalo pojmova i imena.

Autor svoje izlaganje započinje semantičkom analizom glavnih pojmova disertacije: *technè* (činjenje), *praxis* (djelovanje), *episteme* (znanje). Već analiza prve riječi, koja svoje ishodište nalazi u misli Aristotela i Tome, sugerira nam da je tehnika, kao »umijeće činjenja«, neodvojiva od čovjekova identiteta i biti. No kantovski rečeno, danas čovjek nije prihvaćen kao cilj, već kao sredstvo – njega, kao plod evolucije treba iskoristiti kao »stepenicu« prema razvoju post-čovjeka (*tzv. paradise engineering*). Također dolazi do stapanja raznih grana znanosti – npr. biologija i medicina jasno su se razliko-

vale sredinom prošlog stoljeća, dok se danas prožimaju, što može biti korisno, ali i veoma pogubno. Ulazak u utopiju *paradise engineering* uvelike omogućuje razvoj nanotehnologije, koja imaju veoma široku primjenu i posljedice na gotovo svim područjima osobnog i društvenog života, posebice u medicini i farmaciji, te će neizbježno utjecati na život ljudi u budućnosti. Biotehnologija i sintetička biologija, s druge strane, reorganizacijom gena živih organizama omogućuju npr. proizvodnju lijekova, čime dolazi do »reprogramacije života« odnosno »genetičkog kapitalizma«. Time se rekonstruiraju postojeći i proizvode novi biološki sustavi koji ne postoje u prirodi, a sve to uz pomoć ostalih znanosti poput informatike. Mozak je u svoj njegovoj složenosti nemoguće replicirati. No, napredak umjetne inteligencije donosi velike mogućnosti, koje pak mogu imati katastrofične posljedice za čovječanstvo, na koje upućuju znanstvenici poput Stephena Hawkinga i Elona Muska. U kontekstu toga spominje se i pojam *metensomatoza*, koji označava prijelaz iz biološkog u drugo tijelo, u ovom slučaju računalo. No, autor zaključuje da simuliranje uma ne može replicirati čovjekovu istinsku inteligenciju. Drugim riječima, umjetna inteligencija je kruta, striktno racionalna, nema pamćenja koje proizlazi iz sjećanja, nema otvorenosti prema smislu i razlozima, a ponajviše ne prema drugome i transcendenciji. Kombinacijom suvremenih tehnologija želi se stvoriti usavr-

šenog čovjeka, s glavnim naglaskom na dugovječnost. Takva ideja vodilja donosi promjene u shvaćanju čovjeka pa autor upućuje na veliku važnost bioetike.

Drugo poglavlje progovara o mogućnosti i obilježjima transhumanističke antropologije. Čovjek, odnosno osoba, u svojoj biti jest veoma složena metafizička stvarnost te kao takva ne smije biti svedena na definiranje i sužavanje redukcionističkim i mehanicističkim načelima, koja su temelj promatranja tehničkih znanost. Shodno tomu, autor želi propitati mogućnost antropologije u svijetu tehnokracije i tehnicizma te nam prikazuje dominantne pristupe u suvremenom gledanju na čovjeka, odnosno »vrste antropologija«: evolucionističko-materijalističku, antropologiju redukcionizma i manjkavosti, instrumentalističko-činidbenu, imanentističku i optimističko-voluntarističku. Kako smo već naveli, autor naglašava da je glavnina transhumanističkih autora vođena idejom »novog čovjeka«. Primjena tradicionalne antropologije na tako shvaćenog čovjeka nije moguća. Liberalni humanizam, na kojem se temelji transhumanistička antropologija, ima dva cilja: 1) Nadilaženje antropologije kao bavljenja prirodnom esencijom čovjeka; 2) odbacivanje ideje »prirodnog čovjeka« koji nestaje zbog evolucije koja se nastavlja pomoću kibernetike, genetike i ostalih znanosti. Ideja besmrtnosti također je interpretirana ne kao prijelaz »kroz« smrt prema vječnosti, već prijelaz (trans-humanizam) u post-hu-

mano stanje, koje karakterizira »ovoze-mna besmrtnost«. Tu su, između ostalih, prisutne i ideje o rađanju »iz laboratorija« (dakle, ne iz ljubavi muškarca i žene) i mehaniziranju savjesti. Autor naglašava da takvi stavovi nisu izravan plod transhumanističkog pokreta, već svoje utemeljenje nalaze u mnijenju postmodernog društva i mentalitetu sekularne i relativističke (bio)etike. Naprotiv, naša etika treba polaziti od integriteta osobe te pretpostavke da postoje objektivne moralne norme koje važe neovisno o primjeni na specifičnog pojedinca ili konkretno društvo, naglašavajući pritom važnost duhovne dimenzije čovjeka. Bioetika konvergencije (tj. bioetika povezana s mogućnošću i uporabom nanotehnologije, biotehnologije, informatike) trebala bi, u vidu trenutnih postignuća, gledati prema budućnosti kroz prizmu općeg dobra, uvijek pozivajući na odgovornost i mogućnost rizika, polazeći od otajstva čovjeka, kojeg jedino možemo shvatiti *u* i *po* osobi Krista. Suprotno autonomiji humanizma, ovdje čovjek nije autonoman donositelj vlastitih prava i krajnji tvorac vlastite sreće, već se uključuje čovjekova tehnologijom i racionalnošću nenadomjestiva nadnaravno-aksiološka komponenta.

Treće poglavlje donosi nam filozofsko-etičke implikacije transhumanističke antropologije. Michael Foucault u jednom djelu predviđa da će napredak humanističkih znanosti uzrokovati nestanak čovjek. No, Singbo napominje da su one jedina prilika za spas čo-

vjeka. Kako transhumanistička antropologija u pitanje stavlja antropološke pretpostavke čovjeka, koje baštinimo od judeokršćanskih vremena, a koja je Koncil želio obnoviti u duhu novog vremena, danas gotovo da i nema ontološkog promišljanja o čovjeku i osobi, već se isključivo razmišlja o njegovu tehnološkom napretku u svjetlu pragmatizma. Nema fiksne, univerzalne biti, već čovjeka treba »graditi«, »proizvoditi« i usavršiti – to je »metafizika filozofije tehnologije«. Autor u nastavku sintetički prikazuje misli filozofa tehnologije, koji su se u svojim istraživanjima bavili područjima poput napretka, medicine, biomedicinske etike, odgovornosti, autonomije tehnike, etike informatike i računala. Neka od imena koja autor spominje jesu: Ernst Kappa, Martin Heidegger, Karl Marx, Hans Jonas i Ivan Illich. Ipak, misaone izvore trans/posthumanizma nalazimo u djelima američkog pragmatističkog filozofa Richarda Rortyja, koji je smatrao da pojam istine nema supstancijalnost, pa tako ne može biti norma ni cilj tehničkih znanosti. Za Petera Sloterdijka, njemačkog filozofa i esejista, trebamo se okaniti mišljenja o životu kao daru, o stvorenju kao blagoslovu i baštini koju valja njegovati i čuvati. Dakle, čovjekova sudbina predana je rukama tehnologije, koja nas vodi »eshatonu usavršenja« i ne-smrtnosti. U teološkom obzorju autor spominje protestantskog teologa Jacquesa Ellula kao autora čija se gotovo polovica opusa odnosi na dijalog između kršćanstva i tzv.

post-kršćanskog, odnosno tehnološkog društva. Za Ellula tehnika je istodobno racionalna te isključuje glavne komponentne »kontingentne ljudskosti« – kreativnost i spontanost. Zbog toga što je sama umjetna, čini svijet umjetnim, širi svoju automatiziranu i autonomnu logiku na svu ljudsku djelatnost, zamjenjuje čovjekov prirodni status i okruženje. Iako se iz te tvrdnje može izvesti zaključak da Ellul prezire tehnološki napredak, autor naglašava da se jedna od originalnosti mišljenja Ellula nalazi u ambivalentnosti tehnike – ona svakako nije neutralna, ali nemoguće je jasno odvajati njezine pozitivne i negativne posljedice. Naime, Ellul prezire trashumanizam ukoliko čovjek obmanjen njime izgubi transcendentni oslonac. Shodno tomu, izvodi četiri etičke dimenzije, odnosno stava: *ne-moć* (postavljanje etičkih granica u pogledu vlastitih »moći napretka«), *sloboda* (ne površnost u shvaćanju slobode), *konflikt* (pregovaranje, koje je nemoguće u vidu tehničke racionalnosti) i *transgresija* (svođenje tehnike na isključivo korisna sredstva, a ne krajnje ciljeve ili sakralizaciju). U kontekstu dijaloga s kršćanstvom, autor spominje i nekada od strane Crkve odbacivanog isusovca Teilharda de Chardina. Iako mnogi nekršćanski mislioci žele iskoristiti njegov nauk o kozmogenezi ili točki *omega* za opravdanje vlastitog, tobože vjerničkog stava koji je moralno upitan, za de Chardina upravo etika zauzima privilegirano mjesto – čovjek kao Božji su-stvaratelj pomoću razuma tre-

ba jasno poznavati granice vlastitog napretka i inovativnosti.

Četvrto poglavlje najopsežniji je dio rada. U njemu se istražuje transhumanistička antropologija pod optikom kršćanskog nauka i svjetonazora. Dualizam, koji je već nagovijestio Platon, a razradio Descartes, gleda na tijelo i dušu kao dvije supstancije – *res cogitans* i *res extensa*. Tijelo, kao dostupna i »popravljiva« materija, biva stavljeno na pijedestal, a duša se želi mehanizirati. Biblijska teologija (Pavao, Ivan) svojim razgraničenjima i pojmovljem prikazuju svojevrsnu razliku između materijalnog i duhovnog aspekta čovjeka, no nikako ih ne suprotstavljaju i odjeljuju, već ih gledaju kao cjelinu, kao identitet. Također, obilježeni smo određenom metafizičkom pasivnošću, koja se očituje u daru života (nismo aktivno sami sebe rodili) i osobinama dobivenim kod rođenja. S druge strane, u transhumanističkoj antropologiji tijelo ne uživa sakralnu dimenziju, već se ide ne samo za njegovom njegom i »popravkom« (što je opravdano i iz kršćanskog stajališta) nego usavršavanjem njegovih osobina, što bi moglo (tj. »željelo«) završiti tzv. »tehnološkim bijegom od tijela«, koji dovodi do tzv. *singularnosti* (razdoblja bez organa i tijela). Autor upućuje i na sličnost fenomena gnoze i transhumanističkog pokreta. Time čovjek sebe želi učiniti izvorom i ciljem života – želi biti kao Bog. U kontekstu toga donosi primjere iz Pavlovih poslanica i Knjige Postanka. Ljudskost je još jedna ka-

rakteristika čovjeka, no ona se ne stječe tehnološkim napretkom, već odgojno-obrazovnim procesom, koji ga usmjera da može oblikovati svijet u suradnji sa Stvoriteljem – biti »ljudski« više je od zahtjeva, odnosno ciljeva, transhumanizma. Kršćanska vjera ne očekuje poboljšanog čovjeka, već onog preobraženog po Isusu Kristu. Kako su informatički sustavi u mnogim djelatnostima zamijenili čovjeka, jer su brži i efikasniji, tako se na mnogim poljima čovječje djelatnosti izgubila ljudskost, odnosno plemenitost, razumijevanje i istinska etičnost proizašla iz suodnosa s Bogom kao stvoriteljem. U nastavku autor tumači koncilski i postkoncilski učenja vezana uz navedenu problematiku. Služi se poglavito dokumentima *Gaudium et spes*, *Evangelium vitae*, *Donum vitae* i *Caritas in veritate*. Osvrće se i na stavove aktualnog pape Franje, koji u svojoj enciklici *Laudato si'* posvećuje trinaest brojeva. To je i prvi dokument u kojem se izričito spominju konvergentne tehnike kojima se uvelike bavi i ova knjiga. Papa Franjo pokazuje zahvalnost i divljenje zbog tehnoloških postignuća, smatra da »moć« može biti zastrašujuća ako se prihvaća prema nediferenciranoj i jednodimenzionalnoj paradigmi. Drugim riječima, bez odgoja i razmišljanja, duhovnosti i zauzimanja adekvatnog stava prema tehnologiji, nema govora o napretku. Takav stav, uostalom, zauzima i cijelo koncilsko i postkoncilsko učiteljstvo. Od Koncila do danas, zaključuje autor, niti jedan od papa ni-

je ostao ravnodušan prema tehnološkom napretku. Autor poglavlje zaključuje raspravom o mogućnosti suradnje teologije i transhumanističkog pokreta, ukoliko to ne znači promjena cjelokupnog čovjekova organizma i svrhovitosti njegova života. Naprimjer, medicina može i mora pomoći jedino po spasilačkoj, a nikako po spasenjskoj (eshatološkoj) logici. Zbog kršćanske vjere i nade, smrt nije najveća tragedija, već je to gubitak zajedništva s Bogom. Također, nismo sposobni stvoriti stroj koji će posjedovati umjetnu inteligenciju istovjetnu čovjekovoj, a ako to kojim slučajem i uspije, bit će to privilegija bogatih, što će stvoriti još veći jaz između slojeva društva i prividnu svemoć privilegiranih.

U zaključku autor iznosi da je novo poimanje ciljnosti i dobra pretvorilo čovjekovu narav u otvoren stroj, što je prilika za razne manipulacije i promjene. Transhumanizam donosi novi izazov jer njegova paradigma stavlja u pitanje, a ponekad i niječe moralnost i etičnost koja zagovara čudesnost ljudskog života i otvorenost prema transcenciji, u kojoj i po kojoj čovjek utemeljuje svoje dostojanstvo. Autor smatra da je u radu obrađena tematika koja je i dalje kompleksna i složena, a kao takva ostaje velik izazov za cjelokupnu filozofsku i teološku misao, posebice moralnu teologiju i bioetiku. Upućuje na važnost bavljenja navedenom tematikom, koja je zasigurno novi *locus theologicus*.

Knjigu možemo preporučiti znanstvenicima – kako humanističkih ta-

ko i tehničkih područja – ali i svakom drugom željnom znanja o problematici transhumanizma. Tako široko obzorje čitalačke publike moguće je jedino ako autor, s jedne strane, inzistira na konciznosti, stručnosti i argumentaciji, a s druge slikovito i čitko objašnjava navedenu problematiku. Štoviše, veoma je zadivljujuće njegovo povezivanje raznih područja znanost, pa čak i *pop kulture* s teologijom i transhumanizmom. Usudio bi se reći da jer riječ o pravom primjeru interdisciplinarnog pristupa o kojem se u posljednje vrijeme toliko priča. Djelo u tolerantnom tonu, dijalogizirajući sa svijetom, odnosno različitim svjetonazorima

i znanstvenim dostignućima, usmjerava vjernikovo razmišljanje i djelovanje u pogledu tehnološkog napretka i njegova utjecaj na čovjeka. Sama disertacija, kao i ovdje prikazano djelo, neminovno je velik doprinos hrvatskoj znanosti, ali i poticaj, kako i sam autor navodi, na daljnje bavljenje u knjizi obrađenom problematikom i djelovanje protivno latinskoj uzrečici: *Audi, vide, tace, si vis vivere in pace* («Slušaj, gledaj, šuti, ako želiš živjeti u miru.»). Dakle, moramo slušati i gledati, no ne smijemo šutjeti, već zauzeti (vjernički) stav o fenomenu koji je već prešao prag globalizma i zadire upravo u ono što je fundament za mir.

Bernard Hostić

Stjepan Zimmermann, *Znanje i vjera, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2020., 693 str.*

»Svi ljudi teže znanju po naravi«, rečenica je kojom se otvara Aristotelova *Metafizika*, zapravo njegova »prva filozofija« kao jedinstvo ontologije i teologije. Na zalazu antike, a u doba uspona kršćanske misli, Augustin je u povijesti dosljedno istaknuo dvije formule koje ističu i promiču sklad znanja i vjere: »Spoznaj da bi vjerovao, vjeruj da bi spoznao« (*Intellige ut credas, crede ut intelligas*). Toma Akvinski ide dalje i na više mjesta naučava da razum i vjera – zato što oboje proizlaze iz Boga – ne mogu biti suprotstavljeni. Jasno je na tome tragu i enciklika *Fides et ratio* (*Vjera i razum*), koju je 1998. godine objelo-

danio Ivan Pavao II. Papa se zalaže za komplementarnost vjere i razuma, teologije i filozofije, slikovito ističući na samom početku, kao osobiti moto, da vjera i razum »izgledaju poput dvaju krila kojima se ljudski duh uzdiže k promatranju istine«.

Godine 2020. u Zagrebu je objavljena knjiga *Znanje i vjera*, koja čitateljskoj javnosti čini dostupnim rukopis Stjepana Zimmermanna (Virovitica, 1884. – Zagreb, 1963.), jednoga od najznačajnijih hrvatskih neoskolastičkih filozofa, katoličkog svećenika, akademika, sveučilišnog profesora te rektora i zatim prorektora Kraljevskoga sveučili-